

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

ประวัติศาสตร์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 978-974-01-9870-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๕๕

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว แขวงสะพานสอง เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ : ๐ ๒๕๓๘ ๓๐๓๓, ๐ ๒๕๑๔ ๔๐๓๓ โทรสาร : ๐ ๒๕๓๙ ๙๙๕๖

จัดจำหน่าย : องค์การค้าของ สกสค.

๖๙ อาคาร ๙ ถนนราชดำเนินกลาง แขวงบวรนิเวศ

เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทรศัพท์ : ๐ ๒๖๒๙ ๑๙๑๐-๑๑

โทรสาร : ๐ ๒๒๘๐ ๓๖๘๐, ๐ ๒๒๘๒ ๕๘๓๐

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์

คำนำ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ครูผู้สอนและนักเรียนมีสื่อการเรียนรู้ใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เล่มนี้ เนื้อหาสาระสำคัญ แบ่งเป็น ๓ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย **หน่วยที่ ๑** วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการสืบค้นเรื่องราว ในอดีต **หน่วยที่ ๒** ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ มีเนื้อหาสาระสำคัญ ประกอบด้วย พัฒนาการ ทางการเมืองการปกครอง พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทย และพัฒนาการทางสังคมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ภูมิปัญญาไทย และวัฒนธรรมไทย ไทยในสังคมโลก และ **หน่วยที่ ๓** พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ในส่วนที่เป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ของภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ผู้เรียนจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับทวีปยุโรป ทวีปอเมริกาเหนือ ทวีปอเมริกาใต้ ทวีปแอฟริกา ทวีปออสเตรเลีย และโอเชียเนีย ความร่วมมือและความขัดแย้งในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่มีต่อพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

ในการใช้หนังสือเรียนประกอบการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ครูและ นักเรียน ควรได้วางแผนการเรียนรู้ร่วมกันโดยทำความเข้าใจมาตรฐาน ตัวชี้วัด และสาระการเรียนรู้ ใน “ความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑” ที่นำเสนอไว้ส่วนหน้า ของแต่ละหน่วย รวมทั้งกิจกรรมเสนอแนะ และคำถามท้ายบท ที่ได้เสนอแนะไว้ท้ายบทเรียน ซึ่งครูอาจ ปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้สอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพนักเรียน โรงเรียน และท้องถิ่น โดยคาดหวังว่า ในการศึกษาเนื้อหาทุกบทเรียน จะเป็นการเรียนรู้ โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ขอขอบคุณคณะผู้จัดทำและผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำ หนังสือเล่มนี้ ทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ จะช่วยให้การเรียนการสอน มีประสิทธิภาพ และบรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร หากมีข้อเสนอแนะใด ขอได้โปรดกรุณาแจ้งให้ ทราบด้วย เพื่อจะได้พัฒนาต้นฉบับให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นต่อไป

(นายชินภัทร ภูมิรัตน)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๔

หน่วยที่ ๑	หน้า
หน่วยที่ ๑ วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการสืบค้นเรื่องราวในอดีต	
บทที่ ๑ วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๒
หน่วยที่ ๒ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์	
บทที่ ๒ พัฒนาการทางการเมือง การปกครองไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๒๙
บทที่ ๓ พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๕๕
บทที่ ๔ พัฒนาการทางสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๗๓
บทที่ ๕ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยรัตนโกสินทร์	๘๘
บทที่ ๖ ภูมิปัญญาไทย และวัฒนธรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์	๑๐๘
บทที่ ๗ ไทยในสังคมโลก	๑๒๕
หน่วยที่ ๓ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก	
บทที่ ๘ ทวีปยุโรป	๑๓๕
บทที่ ๙ ทวีปอเมริกาเหนือ	๑๕๘
บทที่ ๑๐ ทวีปอเมริกาใต้	๑๗๓
บทที่ ๑๑ ทวีปแอฟริกา	๑๘๒
บทที่ ๑๒ ทวีปออสเตรเลีย และโอเชียเนีย	๑๙๖
บทที่ ๑๓ ความร่วมมือ และความขัดแย้งในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐	๒๐๘
บทที่ ๑๔ อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่มีต่อพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก	๒๒๓
บรรณานุกรม	๒๓๐

สารบัญ

หน่วยที่ ๑

วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการสืบค้นเรื่องราวในอดีต

ความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ส ๔.๑ เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลา และยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

ตัวชี้วัด

ส ๔.๑ (๑) วิเคราะห์เรื่องราวเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผลตามวิธีการทางประวัติศาสตร์

ส ๔.๑ (๒) ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนสนใจ

สาระการเรียนรู้

๑. ความหมาย ความสำคัญ และขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์
๒. หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์
๓. การประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานทางประวัติศาสตร์
๔. ตัวอย่างการวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์
๕. การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ศึกษาเรื่องราวของครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น

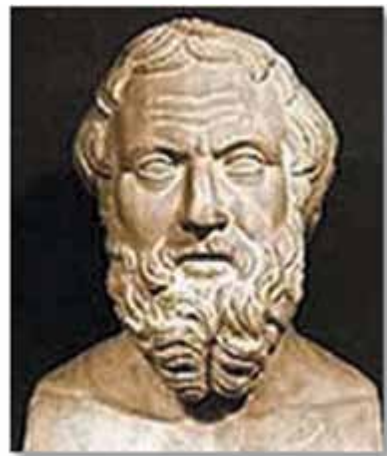

บทที่ ๑

วิธีการทางประวัติศาสตร์กับการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ความสนใจอยากรู้ เรื่องราวในประวัติศาสตร์ประเทศชาติของตนเองมีมาช้านานแล้วในทุกสังคมของมวลมนุษยชาติ ส่งผลให้เกิดการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อเท็จจริง แล้วเรียบเรียงเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ ขึ้น โดยผลงานเหล่านี้ได้มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เข้าถึงความจริงในอดีต ด้วยการใช้เหตุผล และวิธีการสืบค้นที่เป็นระบบ ตัวอย่างการสืบค้นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น

เฮโรโดตัส (Herodotus) ชาวกรีกโบราณ เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษได้เดินทางไปในดินแดนต่าง ๆ และบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และสัมภาษณ์บุคคลเป็นจำนวนมาก เขียนเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ชื่อ Historia ขึ้นโดยเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงชัยชนะของกรีกในสงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย

การที่เฮโรโดตัสได้เริ่มใช้วิธีไต่สวนสืบค้น และรวบรวมข้อเท็จจริง ทำให้คำ Historia ซึ่งมีความหมายถึง การไต่สวน การค้นคว้า ในภาษากรีก ได้นำมาบัญญัติเป็น **History** ในภาษาอังกฤษ หรือ **“ประวัติศาสตร์”** ในภาษาไทย และทำให้เฮโรโดตัสได้รับการยกย่องเป็น **บิดาแห่งประวัติศาสตร์**

ลิวี (Livy) ชาวเมืองปาตัว (ประเทศอิตาลี) เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๕ ได้รวบรวมข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของจักรวรรดิโรมัน ซึ่งศูนย์กลางตั้งอยู่ในอิตาลี เขียนเป็นหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์กรุงโรม (A History of Rome) ขึ้น

เฮโรโดตัส (Herodotus)

ซือหม่าเชียน (Ssu-ma Chien) ชาวจีนในราวพุทธศตวรรษที่ ๕ ได้สืบค้นข้อเท็จจริง ไต่สวนข้อมูล และอ้างแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ เขียนประวัติศาสตร์จีนโบราณสมัยก่อนจักรวรรดิ ชื่อ Shih-chi วิธีการสืบค้นเรื่องราวในอดีตอย่างเป็นระบบนี้ทำให้เขาได้รับการยกย่องว่าเป็น **บิดาแห่งประวัติศาสตร์จีน**

วอลแตร์ (Voltaire) ชาวฝรั่งเศส ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้รวบรวมข้อมูลหลักฐาน โดยใช้กระบวนการตรวจสอบ วิเคราะห์ และตีความด้วยหลักเหตุผล เขียนเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ฝรั่งเศสหลายเล่ม เช่น หนังสือเรื่อง รัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (The Age of Louis XIV) ประวัติของพระเจ้าชาร์ลส ที่ ๑๒ (History of Charles XII)

เยอ์วาราล เนห์รู (Jawaharal Nehru) ชาวอินเดีย ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของชาติตน เพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมภายหลังการได้รับเอกราชจากอังกฤษแล้ว เขียนเป็นหนังสือประวัติศาสตร์เรื่องพบถิ่นอินเดีย (Discovery of India) ขึ้น

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย เริ่มต้นศึกษาอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ผลงานทางประวัติศาสตร์ไทยที่สำคัญ เช่น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้รวบรวมหลักฐานประเภทต่าง ๆ ที่หลงเหลืออยู่ เช่น จดหมายเหตุพงศาวดาร มานีพนธ์เป็นหนังสือประวัติศาสตร์หลายเล่ม เช่น ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ผลงานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานชิ้นเยี่ยมคือ เรื่องไทยรบพม่า ซึ่งเป็นเรื่องราวการรบพม่าระหว่างไทย และพม่าตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยโดยใช้หลักฐานและด้วยกระบวนการสืบค้นอย่างเป็นระบบ ทำให้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้รับการยกย่องเป็น **บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย**

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ในสมัยปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางไม่เพียงแต่การอยากรู้ความเป็นมาของชาติเพื่อสร้างสำนึก และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติตนเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการเมือง การปกครอง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การค้า ความเชื่อ ประเพณี และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งพื้นที่และช่วงเวลาการศึกษาอดีตได้จำกัดให้แคบลง เป็นการศึกษาในเรื่องของท้องถิ่น เมือง ชุมชน โดยใช้กระบวนการได้ส่วนข้อมูลหลักฐานอย่างเป็นระบบ ที่เรียกว่า **วิธีการทางประวัติศาสตร์**

ความหมาย ความสำคัญ และขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์

วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical method) หมายถึง วิธีการแสวงหาข้อเท็จจริงในอดีตของสังคมมนุษย์อย่างเป็นระบบบนพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผลที่เชื่อถือได้โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร หรือหลักฐานประเภทลายลักษณ์เป็นหลัก และศึกษาหลักฐานประเภทอื่น ๆ เป็นส่วนประกอบ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความจริงที่ค้นพบได้ ซึ่งถือเป็นความรู้ใหม่ทางประวัติศาสตร์

วิธีการทางประวัติศาสตร์ ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ๕ ขั้นตอนดังนี้

๑. การกำหนดปัญหา หรือประเด็นศึกษา
๒. การค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์
๓. การวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินคุณค่าของหลักฐาน
๔. การตีความและสังเคราะห์ข้อเท็จจริงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย
๕. การนำเสนอเรื่องราวที่ค้นพบได้อย่างมีเหตุผล

วิธีการทางประวัติศาสตร์ หรือกระบวนการสืบค้นข้อเท็จจริงในอดีตของสังคมมนุษย์อย่างเป็นระบบนี้ นับเป็นกระบวนการค้นคว้าหาความรู้อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์ก็คือกระบวนการค้นคว้าหาความรู้เช่นกัน สิ่งที่แตกต่างคือ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) ใช้การพิสูจน์ทฤษฎีทางธรรมชาติด้วยการทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีก แต่ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาแล้วซึ่งไม่สามารถใช้การพิสูจน์ด้วยการทดลองซ้ำ ๆ ได้ ดังนั้นการค้นหาคำความจริงด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการสืบสวนค้นคว้าจากหลักฐานต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และพยายามหาเหตุผลมาอธิบายหาข้อยุติ หรือตอบประเด็นปัญหาที่กำหนดขึ้น

ขั้นตอนของวิธีการทางประวัติศาสตร์

การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการสืบค้นเรื่องราวในสังคมมนุษย์สามารถดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

๑. การกำหนดปัญหาหรือประเด็นศึกษา

การตั้งประเด็นศึกษาเป็นขั้นตอนแรกของวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยทั่วไปแล้วประเด็นศึกษาจะเกิดจากรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เราสนใจอยากรู้ เช่นเมื่อเราพบเห็นการชุมนุมและเดินขบวนของกลุ่มชาวนา ทำให้เราสนใจว่าสาเหตุปัญหามาจากเรื่องใด หรือการชุมนุมแบบนี้เคยเกิดขึ้นมาก่อนแล้วหรือไม่ เป็นอย่างไร เป็นต้น

ในบางกรณีประเด็นศึกษาอาจจะเกิดขึ้น เมื่อเราเกิดความคลางแคลงใจในความรู้ที่ได้รับว่าเป็นความจริงหรือไม่ ทำให้ต้องสืบค้นแสวงหาความรู้ที่ถูกต้อง เช่น ข้อความจากหนังสือระบุว่า **“การใช้พุทธศักราชบันทึกเรื่องราวเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก่อนหน้านั้นใช้จุลศักราช”** ข้อความนี้ทำให้เกิดปัญหาว่าจริงหรือไม่ กระตุ้นให้เกิดการค้นคว้าเพื่อตรวจสอบความรู้ดังกล่าว เมื่อสืบค้นข้อมูลจากหลักฐานประเภทศิลาจารึกสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาธิปไตย) ในสมัยสุโขทัยปรากฏว่ามีการใช้พุทธศักราชด้วย ความรู้เดิมที่เราได้รับจึงไม่ถูกต้อง เรียกว่าความรู้เกี่ยวกับอดีตสามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อมีการค้นพบข้อมูลใหม่ที่ทำให้การแสวงหาความจริงในอดีตถูกต้อง และชัดเจนมากขึ้น

การกำหนดปัญหา หรือประเด็นศึกษา เพื่อแสวงหาคำตอบมีวิธีการดังนี้

๑.๒ สำรวจความสนใจของตนเองว่ามีความสนใจอยากรู้ในเรื่องใดบ้าง และตนมีความรู้ และความสามารถเพียงพอที่จะดำเนินการสืบค้นเรื่องนั้นหรือไม่ ถ้าหากมีความสนใจต่อปัญหาใด ปัญหาหนึ่งอย่างจริงจัง ย่อมเกิดแรงผลักดันให้เรามีความตั้งใจที่จะค้นหาคำตอบที่เป็นความจริงในอดีตได้

๑.๒ เพิ่มเติมความรู้ให้กับตนเองอย่างต่อเนื่อง เช่น การชมโทรทัศน์ หรือติดตามข้อมูลข่าวสาร การฟังคำปราศรัย การอภิปราย หรือคำบรรยายจากผู้รู้ในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญคือ การอ่านหนังสือที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ ประโยชน์ของการใฝ่เรียนรู้นี้อาจกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นที่จะนำมาตั้งเป็นประเด็นศึกษาเพื่อแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง

๑.๓ การศึกษาผลงานการสืบค้นของผู้อื่น เช่น ประวัติความเป็นมาของชุมชนสะอาด (หมู่บ้านหนึ่งในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น) ประเพณีแห่เทียนพรรษาของชาวอุบลราชธานี ซึ่งจะทำให้เราเกิดความสนใจและอยากรู้อยากเห็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตนเองในประเด็นเดียวกันนี้ รวมทั้งในตอนท้ายของผลงานการสืบค้นอาจมีการเสนอแนะให้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เราก็นำมาเป็นประเด็นศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นได้

ข้อควรคำนึงในการกำหนดประเด็นศึกษาคือ ไม่ควรกำหนดปัญหาให้กว้างจนเกินไปจนกระทั่งไม่มีเป้าหมายในการสืบค้นคำตอบที่แน่ชัด เช่น ลุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ แต่ควรกำหนดเป้าหมายและขอบเขตการศึกษาให้ชัดเจนเพื่อเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อเท็จจริง ตัวอย่างการกำหนดประเด็นศึกษาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย เช่น การชลประทานในสมัยสุโขทัย การสถาปนากรุงศรีอยุธยา การค้ากับจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ตัวอย่างการกำหนดปัญหาหรือประเด็นศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น

- กุหลันทร์ต้นกับชุมชนบ้านนาโดน (กุคือ ปราสาทหินที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรักษาพยาบาลในสมัยโบราณ กุหลันทร์ต้นตั้งอยู่ที่อำเภอนาโดน จังหวัดมหาสารคาม)

- กลุ่มชาวย้อยที่บ้านท่าขอนยาง (ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม)
- เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวของชาวปัตตานี

๒. การค้นหา และรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์

เมื่อกำหนดประเด็นศึกษาแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การสำรวจแหล่งข้อมูลหลักฐานว่าประเด็นที่เราต้องการสืบค้น มีผู้รู้เรื่องดังกล่าวหรือไม่ เกี่ยวข้องกับสถานที่ใด และมีเอกสารหรือหนังสือเรื่องใดอธิบาย เรื่องนี้อย่างไร การได้ข้อมูลที่ดี และครอบคลุมประเด็นศึกษาจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องครบถ้วน กล่าวได้ว่าผลงานการสืบค้นประสบความสำเร็จแล้วอย่างน่าพึงพอใจ

เราได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาแล้วในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หมายถึงร่องรอยที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์ในอดีตที่เราจะนำมาใช้ประโยชน์ในการค้นคว้าหาความจริงในสังคมมนุษย์ หลักฐานสามารถแบ่งออกได้หลายลักษณะ เช่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แบ่งตามลักษณะของหลักฐานเป็น ๒ ประเภท คือ **หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร** เช่น เครื่องปั้นดินเผา ซากเมืองโบราณ พระพุทธรูป อาวุธ จิตรกรรมฝาผนัง การละเล่น พิธีกรรม และ**หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร** เช่น จารึกในแท่งหิน แผ่นเงิน แผ่นทองคำ ฐานพระพุทธรูป ฐานเจดีย์ และเอกสารประเภทต่างๆ ได้แก่ ตำนานเมือง ตำนานในพุทธศาสนา พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารชาวต่างชาติ

ส่วนใหญ่นักประวัติศาสตร์จะให้ความสำคัญกับ **หลักฐานชั้นต้น หรือหลักฐานปฐมภูมิ (primary sources)** หมายถึงหลักฐานที่ผู้บันทึกเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ประสบหรือมีส่วนร่วมด้วยตนเอง รวมทั้งหลักฐานอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น ๆ เช่น โครงกระดูก สิ่งของเครื่องใช้ อาคาร บ้านเรือน เครื่องประดับ รูปภาพ แผนที่ ส่วน**หลักฐานชั้นรอง หรือหลักฐานทุติยภูมิ (secondary sources)** ซึ่งเป็นหลักฐานที่ได้มาจากหลักฐานชั้นต้นอีกทีหนึ่ง เช่น การรับฟังเรื่องเล่าที่เล่าสืบต่อ ๆ กันมา แล้วจึงบันทึกเหตุการณ์นั้นขึ้นภายหลัง รวมทั้งผลการศึกษาค้นคว้าจากผู้ที่ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยเหตุการณ์ แล้วเขียนเป็นหนังสือประวัติศาสตร์ขึ้น ซึ่งหลักฐานประเภทนี้จะให้ประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจอยากรู้ อยากเห็น และเริ่มสืบค้นเรื่องราวในอดีต

หลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

พระพุทธรูปพระนิรันตราย

เครื่องมือหินกระเทาะรุ่นแรก ๆ

ภาชนะดินเผา

ภาพเขียนมือแดงข้างหนึ่งปกติข้างหนึ่งมีทกนี้
(ภาพเขียนและภาพแกะสลักสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย)

โครงกระดูกในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี
ที่บ้านเชียง พ.ศ. ๒๕๑๗

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร

หนังสือแนวพระราชดำริแก้รัชกาล

ต้นฉบับหนังสือสมุดไทยหมวดหมายรับสั่ง
(หมายรับสั่ง ร.๔ จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๑)

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ จังหวัดสุโขทัย

หนังสือขบวนการเสรีไทย

นอกจากนี้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ยังได้จากการสำรวจ สอบถาม และการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เราต้องการจะศึกษาด้วย

ข้อควรคำนึงในขั้นตอนนี้คือ ผู้ศึกษาควรรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ครอบคลุมครบถ้วน ไม่ควรใช้หรือเชื่อหลักฐานเพียงประเภทเดียว หรือหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งเท่านั้น เพราะข้อมูลที่ได้อาจไม่ใช่ความจริงในอดีต

๓. การวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินคุณค่าของหลักฐาน

ขั้นตอนนี้ ถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญของการสืบค้นอดีตของสังคมมนุษย์ และถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประวัติศาสตร์ เนื่องจากหลักฐานต่าง ๆ ที่เรานำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษานั้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลในอดีต ที่ย่อมมีความคิด ความเชื่อ และบริบทของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันตามช่วงเวลาและสถานที่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการวิเคราะห์ตรวจสอบหรือพิจารณาหลักฐานอย่างละเอียดถี่ถ้วน ความพิถีพิถันการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์นี้มาจากแนวคิดที่ว่า **หลักฐานทุกชิ้นไม่ว่าจะเป็นหลักฐานชั้นต้น หรือหลักฐานชั้นรอง ไม่แน่ว่าจะบอกข้อเท็จจริงในอดีตได้เสมอไป** ความคลาดเคลื่อนของข้อมูลอาจเกิดจากความไม่ตั้งใจ การไม่รู้จริง การให้ข้อมูลไม่ครบถ้วน รวมทั้งความตั้งใจที่จะบิดเบ่งความจริงในอดีต เพราะตนเอง ครอบครั้ว หรือพวกพ้องมีส่วนร่วม หรือผลประโยชน์ร่วมก็เป็นได้

การวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินคุณค่าของหลักฐานประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน คือ

๓.๑ การประเมินหลักฐานภายนอก หรือการพิจารณาภายนอก ซึ่งหมายถึงการทำความเข้าใจกับหลักฐาน หรือเอกสารที่จะนำมาใช้สืบค้นอดีตโดยการตรวจสอบหลักฐานดังต่อไปนี้

(๑) ผู้สร้างหรือผู้บันทึกหลักฐานนั้นคือใครเป็นผู้มีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น ๆ อย่างไร หรือเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ หรือประสบการณ์ในเรื่องใด มีความสัมพันธ์กับสาระสำคัญในหลักฐานนั้นมากหรือน้อยแค่ไหน

การตรวจสอบถึงผู้จัดทำหลักฐานจะช่วยให้ผู้สืบค้นอดีตมั่นใจว่าหลักฐานที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่มีความน่าเชื่อถือแค่ไหน

(๒) หลักฐานนั้นสร้างขึ้นด้วยจุดประสงค์อะไร หรือทำไมจึงสร้างหลักฐานนั้น ทั้งนี้เนื่องจากหลักฐานแต่ละชิ้นถูกสร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้จัดทำมีจุดมุ่งหมายที่จะรายงานข้อเท็จจริงต่อผู้คนรุ่นหลัง แต่เพื่อประโยชน์ทางด้านต่าง ๆ เช่น

จารึก ส่วนใหญ่ที่พบในดินแดนไทยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบันทึกการทำนุตามความเชื่อในศาสนา หรือการประกาศบุญของกลุ่มชนผู้ปกครองที่อุปถัมภ์ศาสนา แต่มีจารึกบางส่วนที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักฐานทางการเมือง เช่น จารึกเจดีย์ศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีสาระกล่าวถึงการประกาศความเป็นมิตรระหว่างอาณาจักรอยุธยา กับอาณาจักรล้านช้าง

ศิลาจารึก เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุด สำหรับจารึกที่พบในดินแดนไทยมีทั้งสมัยก่อนสุโขทัย สมัยสุโขทัย สืบลงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ยังคงปรากฏหลักฐานประเภทนี้อยู่

พระราชพงศาวดาร เป็นการบันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักร และพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การอุปถัมภ์พระศาสนา การทำสงคราม และการทำนุบำรุงบ้านเมือง พระราชพงศาวดารปรากฏหลักฐานครั้งแรกในสมัยอยุธยา สืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ยังมี **พงศาวดารของเมืองต่าง ๆ** เช่น พงศาวดารเมืองถลาง พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครลำปาง และ**พงศาวดารของประเทศเพื่อนบ้าน** เช่น พงศาวดารเขมร ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อสนองความสนใจอยากรู้ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และเมืองประเทศราชของกลุ่มผู้ปกครองในราชธานี และรัฐบาลในส่วนกลางเพื่อประโยชน์ทางการปกครอง

จดหมายเหตุ เป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ดังนั้นจึงให้ความสำคัญถูกต้องในเรื่องวัน เวลา ที่เกิดเหตุการณ์ตามความเข้าใจของผู้บันทึก และมักจะสอดแทรกความคิดเห็นในเรื่องนั้น ๆ ลงไปด้วย จดหมายเหตุมีหลายประเภท เช่น **จดหมายเหตุของหลวง** เป็นบันทึกของฝ่ายบ้านเมืองเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ **จดหมายเหตุไพร่** เป็นการบันทึกเหตุการณ์ลงไปในปฏิทินที่ระบุวัน และฤกษ์ยามไว้ล่วงหน้าตลอดทั้งปี จดหมายเหตุบุคคล ซึ่งมีทั้งพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง ทูต และพ่อค้าต่างชาติ

วรรณกรรม เป็นคำประพันธ์ทั้งประเภทร้อยแก้ว และร้อยกรอง เพื่อสร้างความบันเทิง จึงประกอบด้วยจินตนาการของผู้เขียน และสภาพสังคมในช่วงเวลานั้น เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม วรรณกรรมบางฉบับจัดทำเพื่อสรรเสริญ หรือยกย่องเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น โคลงยวนพ่าย

ซึ่งกล่าวถึงวีรกรรมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมในท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิต สภาพสังคม และวัฒนธรรมของผู้คนในช่วงเวลาที่ผู้ประพันธ์ได้พบเห็น

การตรวจสอบถึงจุดประสงค์ของการสร้างหลักฐานจะช่วยประเมินความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้น ๆ อย่างมาก เพราะช่วยในการตีความเรื่องราวในอดีตได้ชัดเจนขึ้น

(๓) สภาพแวดล้อมที่หลักฐานนั้นสร้างขึ้นเป็นอย่างไร หรือสร้างขึ้นที่ไหน อันเป็นการตรวจสอบถึงสถานที่ ที่สร้างหลักฐาน และการครอบครองที่สืบทอดถึงปัจจุบัน การรู้สภาพแวดล้อมหรือถิ่นกำเนิดของหลักฐานจะช่วยตรวจสอบว่าเป็นหลักฐานที่แท้จริงหรือไม่ อย่างไรก็ตามหลักฐานประเภทวัตถุ หรือเอกสารสามารถเคลื่อนย้ายได้ แต่สำนวนภาษาก็สามารถแสดงแหล่งกำเนิดของหลักฐานได้ นอกจากนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์อาจสร้างขึ้นภายใต้สภาพทางสังคม การเมือง การปกครอง หรืออิทธิพลใดครอบงำอยู่ การเข้าใจสภาพแวดล้อมของหลักฐานจะทำให้เราเข้าใจความจริงในอดีตได้ชัดเจนขึ้น เช่น

หนังสือสนธิสัญญาพระราชไมตรีประเทศอังกฤษ และประเทศสยาม ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ และสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศฝรั่งเศส และประเทศสยาม ใน พ.ศ. ๒๓๙๙ ซึ่งทำขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นช่วงเวลาที่จักรวรรดินิยมตะวันตกได้แผ่ขยายอิทธิพลคุกคามประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ไทยต้องยอมเสียผลประโยชน์ทางการค้าหลายประการ เช่น การยกเลิกภาษีที่เคยเรียกเก็บหลายประเภทเหลือเพียงภาษีขาเข้า รวมทั้งการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนในบังคับอังกฤษ และฝรั่งเศส โดยให้กงสุลต่างประเทศเป็นผู้มีอำนาจในการพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อรักษามิตรไมตรีที่ดีต่อกันไว้

(๔) หลักฐานนั้นสร้างขึ้นเมื่อไหร่ เป็นการตรวจสอบอายุของหลักฐาน เพื่อประเมินว่าผู้จัดทำหลักฐานมีความใกล้ชิดกับเหตุการณ์ที่ระบุในหลักฐานมากน้อยเพียงใด โดยทั่วไปเราจะรู้อายุของหลักฐานโดยพิจารณา วัน เดือน ปี ที่ระบุในหลักฐาน ซึ่งจะช่วยให้เราตรวจสอบกับสำนวนภาษาที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละช่วงเวลา เพราะภาษาย่อมเปลี่ยนความหมายไปตามเวลาที่ผ่านมาและสภาพแวดล้อมทางสังคม ในกรณีนี้ผู้ประเมินหลักฐานจึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับช่วงเวลา หรืออาศัยผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์ ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานนั้น ๆ

แต่มีหลักฐานจำนวนมากที่ไม่ระบุ วัน เดือน ปี ที่สร้างหลักฐานไว้ แต่เราก็สามารถประมาณการสร้างหลักฐานอย่างกว้าง ๆ ได้ว่าอยู่ในช่วงเวลาใด โดยตรวจสอบกับหลักฐานอื่น ๆ ที่อ้างอิงถึง หรือตรวจสอบจากประวัติของผู้สร้างหลักฐาน รวมทั้งการตรวจสอบสำนวนโวหาร และอักขรวิธีทางภาษา

ปัจจุบันเราสามารถใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ช่วยหาอายุของหลักฐานทางประวัติศาสตร์บางประเภทได้ เช่น โครงกระดูก ถ้วยชาม แต่ไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่นอน เป็นเพียงการกำหนดอายุโดยประมาณเท่านั้น

(๕) หลักฐานนั้นอยู่ในรูปเดิม หรือไม่ หรือสร้างขึ้นโดยการลอกเลียนหรือคัดลอกขึ้นภายหลัง ส่วนใหญ่หลักฐานที่เราใช้ในการสืบค้นความจริงในอดีตมักจะไม่ได้อยู่ในรูปเดิม แต่เป็นฉบับที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้ว เพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้า เช่น ประชุมศิลาจารึก ประชุมพงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง

อย่างไรก็ตามถือเป็นภาระหน้าที่ของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ที่จะตรวจสอบหลักฐานที่จะนำไปใช้ เช่น รู้ว่าหลักฐานมีรูปแบบเดิมเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างหลักฐานนั้น จุดมุ่งหมายของการสร้างหลักฐานเป็นอย่างไร

จะเห็นว่าการประเมินหลักฐานภายนอก คือการตรวจสอบหลักฐานว่าใครสร้างขึ้น สร้างขึ้นทำไม สร้างขึ้นที่ไหน อย่างไร เมื่อไหร่ ต้นฉบับเดิมหรือไม่ เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้ศึกษาอดีตรู้จักหลักฐานที่จะใช้ในการศึกษานั้นเอง

๓.๒ การประเมินหลักฐานภายใน หรือการวิพากษ์ภายใน หมายถึงการพิจารณาข้อมูลในตัวหลักฐานที่เรามักเรียกว่า **ข้อเท็จจริง** หรือ**ข้อสนเทศ** ในหลักฐานแต่ละชิ้น ที่จะบอกเราว่า มีใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ แม้หลักฐานประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น จิตรกรรมฝาผนัง ถ้วยชาม สังคโลก ขนบธรรมเนียมประเพณี ก็สามารถให้ข้อสนเทศแก่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ได้ เช่นกัน

การประเมินหลักฐานภายใน เริ่มด้วยการหาความหมายตรงไปตรงมาในหลักฐานว่าบอกข้อเท็จจริงอะไรเราบ้าง แล้วนำมาตรวจสอบกับข้อเท็จจริงจากหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องว่ามีความสอดคล้อง หรือมีความแตกต่างกันอย่างไร การสืบสวนดังกล่าวจะทำให้เราค้นพบความจริง หรือข้อสงสัยว่าข้อสนเทศนั้นอาจเป็นเท็จได้

ขั้นต่อไปคือ การวิเคราะห์หาความหมายที่แท้จริง ตามที่ผู้สร้างหลักฐานได้เจตนาแอบแฝงไว้ เช่น จารึกที่กล่าวถึงการอุทิศที่ดิน และผู้คนให้กับวัดในพระพุทธศาสนาของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ซึ่งความหมายตรงไปตรงมา คือ การทำบุญเพื่อพระศาสนา แต่ความหมายที่แท้จริงที่แอบแฝงไว้ในจารึก คือ การประกาศอำนาจทางการเมือง หรือบุญบารมีของพระองค์ ทั้งนี้เนื่องจากผู้สร้างหลักฐานย่อมมีความเชื่อ ค่านิยม รวมทั้งบริบททางสังคม ภาวะทางเศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองล้อมรอบผู้สร้างอยู่ ดังนั้นจะด้วยตั้งใจ หรือไม่ก็ตาม ผู้สร้างได้สอดแทรกความหมายที่แท้จริงไว้ในหลักฐานด้วย

การพิจารณาความหมายที่แท้จริงของหลักฐานเป็นสิ่งสำคัญ และต้องพิจารณาอย่างระมัดระวัง โดยผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ควรวางตนเป็นกลางไม่นำอคติส่วนตัวของผู้ศึกษารวมทั้งค่านิยม และความคิดของคนยุคปัจจุบันไปวินิจฉัยอดีต หรือนำไปใช้ในการวิเคราะห์ตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์

รวมทั้งไม่ขยายความเกินกว่าข้อสนเทศที่ปรากฏ เราเรียกความระมัดระวังนี้ว่า การยึดมั่นและเคร่งครัดต่อระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์

๔. การตีความ และสังเคราะห์ข้อเท็จจริงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลาย

ขั้นตอนนี้คือการรวบรวมข้อเท็จจริง หรือข้อสนเทศที่น่าเชื่อถือจากหลักฐานแต่ละชั้นที่ผ่านการวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินคุณค่ามาประมวลเข้าด้วยกัน เพื่อที่จะตีความหลักฐาน ซึ่งหมายถึงความพยายามที่จะทำความเข้าใจความหมายในข้อสนเทศที่รวบรวมมาได้ด้วยใจเป็นกลางด้วยการยึดมั่นและเคร่งครัดต่อระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ หมายถึงการไม่มุ่งหาข้อเท็จจริงมาสนับสนุนข้อสรุปหรือข้อสมมุติฐานที่ตนเองคิดว่าควรจะเป็น เพราะวิธีการเช่นนั้นคือการเจตนาที่จะบิดเบือนข้อสนเทศให้คลาดเคลื่อนนั่นเอง

ข้อควรระมัดระวังคือ การประมวลความรู้ที่ค้นพบได้จากหลักฐานทั้งหมดนั้น ผู้ศึกษาอดีตจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน และไตร่ตรองด้วยความรอบคอบ บางเรื่องอาจต้องพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีต่อเหตุการณ์นั้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน เพราะบางเรื่องมีความซับซ้อน จึงไม่ควรด่วนสรุปทั้ง ๆ ที่มีข้อเท็จจริงไม่เพียงพอ หากเกิดความไม่ชัดเจนในข้อสรุปในเรื่องใดก็ตาม ก็จำเป็นต้องกลับไปวิเคราะห์ข้อเท็จจริงจากหลักฐานใหม่ หรือสืบค้นหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมด้วยการอาศัยหลักฐานอื่น ๆ ประกอบเพื่อให้เข้าใจเรื่องราวนั้นให้กระจ่าง

๕. การนำเสนอเรื่องราวที่ค้นพบได้อย่างมีเหตุผล

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของวิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการเลือกสรรข้อสนเทศจาก “ประมวลความรู้” ที่ได้จากการตีความ และสังเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่รวบรวมมาได้ทั้งหมดมาอธิบายประเด็นศึกษาที่ตั้งไว้ในขั้นตอนแรก ว่าทำไมจึงเกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น มีปัจจัยอะไรผลักดันให้เกิดเหตุการณ์นั้นบ้าง เหตุการณ์มีการคลี่คลายหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และมีผลกระทบทางด้านใดบ้าง ซึ่งถือเป็นคำถามสำคัญที่มุ่งให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ใช้เป็นเป้าหมายในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ได้ค้นพบ

โดยทั่วไปการนำเสนอเรื่องราวที่ค้นพบได้นี้ นักประวัติศาสตร์มักใช้วิธีการเรียบเรียงเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ที่มีโครงสร้างเนื้อหาที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยอ้างอิงหลักฐานอย่างมีเหตุผล ใช้สำนวนภาษาที่ชัดเจน กระชับ ตรงไปตรงมา และนำเสนออย่างน่าสนใจ ขั้นตอนนี้จึงถือเป็นขั้นตอนสำคัญ เพราะเรื่องราวที่ค้นพบจะน่าสนใจหรือไม่ขึ้นอยู่กับกรนำเสนอ ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ต้องใช้สติปัญญาในการคิดวิเคราะห์ และทักษะในการเรียบเรียงเพื่อนำความรู้ที่ค้นพบมาอธิบายอดีตให้น่าเชื่อถือและชัดเจน ผลงานอันสร้างสรรค์นี้จะเป็น “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ขึ้นต่อไปสำหรับการสืบค้นในอนาคต

แต่อย่างไรก็ตามการนำเสนอเรื่องราวที่ค้นพบ อาจใช้วิธีการอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น การเล่าเรื่องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน การจัดนิทรรศการ การแสดงละคร การอภิปราย เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่ค้นพบใหม่ได้

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาที่ราชสำนักไทย ที่กรุงเทพมหานครให้ความสนใจความรู้ในอดีต โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่น และเมืองประเทศราชจึงได้มีการส่งเสริมให้มีการรวบรวม และเรียบเรียงประวัติความเป็นมาของเมืองต่าง ๆ ต่อมาในสมัยที่มหาอำนาจตะวันตกได้แผ่ขยายอำนาจเข้าครอบครองดินแดนประเทศราชของไทย ความสนใจศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับอดีตยิ่งเพิ่มมากขึ้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีเป็นจำนวนมาก และกระจายอยู่ทั่วไปตามแหล่งเรียนรู้ในที่ต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดวชิรญาณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แหล่งเรียนรู้เหล่านี้ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ของหน่วยราชการ พิพิธภัณฑ์ของวัด และเอกชน รวมทั้งศูนย์วัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ

ตัวอย่างหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย สมัยรัตนโกสินทร์ที่สำคัญ ประกอบด้วย

ตำนาน

การเขียนตำนานในสมัยรัตนโกสินทร์มีความแตกต่างจากตำนานดั้งเดิมของไทย ที่มีอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกา แต่ตำนานในยุคนี้รับอิทธิพลจากงานเขียนชาวตะวันตก ซึ่งผู้เขียนได้พยายามค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ และศึกษาวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยข้อมูลต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยตัวอย่างตำนานที่สำคัญ เช่น

ตำนานวังหน้า เป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ ดังความตอนหนึ่งว่า

...วังหน้า คือพระราชวังอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์แต่ก่อนมา เรียกในราชการว่า “พระราชวังบวรสถานมงคล” แต่คนทั้งหลายเรียกกันว่าวังหน้ามาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถ้าจะค้นหาวาเหตุใดจึงเรียกว่า วังหน้า ดูเหมือนจะอธิบายได้ไม่ยาก เพราะตามศัพท์ความก็หมายความว่า วังที่อยู่ข้างหน้า คือหน้าของพระราชวังหลวง ตามแผนที่กรุงศรีอยุธยา วังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ก็อยู่ทิศตะวันออก อันเป็นด้านหน้าของพระราชวังหลวง อยู่ในที่ซึ่งสมควรเรียกได้ว่าวังหน้าด้วยประการทั้งปวง แต่มีข้อประหลาดอยู่ที่

ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ไม่ได้เรียกว่า วังหน้าแต่ในเมืองเรา พม่าเรียกพระมหากษัตริย์ของเข่าว่า “อินแซะมิน” ภาษาพม่า อินแปลว่า “วัง” แซะ แปลว่า “หน้า” มิน แปลว่า “ผู้เป็นเจ้า” รวมความว่าผู้เป็นเจ้าของวังหน้าก็ตรงกับวังหน้าของเรา ยิ่งเหล่าเมืองประเทศราชข้างฝ่ายเหนือ เช่นเมืองเชียงใหม่ เป็นต้น เจ้าอุปราชเขาเรียกกันในพื้นเมืองว่า “เจ้าหอหน้า” มาแต่โบราณ...

ที่มา : ตำนานวังหน้า ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๒.

ตำนานการเลียบเบี่ยง และเลียบหวาย เป็นงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพ ซึ่งทรงอธิบายไว้ในคำนำว่า ทรงรวบรวมข้อมูลจากหนังสือราชกิจจานุเบกษา มาเรียบเรียงเป็นตำนาน เพื่อให้ทราบเรื่องราวของอากร หวาย และอากรเบี่ยงตั้งแต่แรกเริ่มที่มีในประเทศไทย จนถึงการเลียบเบี่ยง และหวายในรัชกาลที่ ๕ ดังความตอนหนึ่งว่า

...มีเค้าเงื่อนในทางอื่นทำให้เห็นว่า เมื่อรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ท้องก็ดี หรือแม้มาจนชั้นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมก็ดี เบี่ยงเบี่ยงยังหาไม่ในประเทศนี้ไม่ เค้าเงื่อนที่ว่านั้นอยู่ในหนังสือซึ่ง มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศสแต่งเรื่องเมืองไทยที่เขาได้มาเห็น เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในตอนพรรณนาว่าด้วยการเล่นของไทย กล่าวถึงแต่การพนันอย่างอื่น คือ ชนไก่ และสะกาทหมากรุก เป็นต้น การเล่นถั่วโป และเบี่ยงเบี่ยงหาได้กล่าวถึงไม่ ถ้ามีอยู่ในสมัยนั้น คงจะต้องกล่าวถึงหาไม่ อาศัยเค้าเงื่อนที่มีอยู่ดังนี้ จึงเห็นว่า เบี่ยงเบี่ยงและอากรเบี่ยงเห็นจะเกิดขึ้นภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ ภายหลัง พ.ศ. ๒๒๓๑...

ที่มา : ตำนานการเลียบเบี่ยง และเลียบหวาย ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๒

พระราชพงศาวดาร

การบันทึกพระราชพงศาวดารในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นประเพณีการบันทึกพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทำต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชพงศาวดารที่มีเนื้อหาสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาล ๕ เป็นการเรียบเรียงเหตุการณ์สำคัญในแต่ละรัชกาลตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์จนถึงสวรรคต ประกอบด้วย

(๑) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ โดยรวบรวมเอกสารเก่าที่เก็บรักษาไว้ตามที่ต่าง ๆ เช่น กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมพระอาลักษณ์ และกรมอื่น ๆ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๓ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพ ได้ตรวจสอบ ชำระ และอธิบายเพิ่มเติมให้กระจ่างชัดขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เป็นหนังสือสำคัญของบ้านเมืองใน พ.ศ. ๒๔๔๔

รัชกาลที่ ๑

รัชการที่ ๒

รัชกาลที่ ๓

รัชกาลที่ ๔

รัชการที่ ๕

(๒) พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้แต่ไม่จบรัชกาล

ตัวอย่างข้อความตอนที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ ความว่า

...ครั้นเสร็จการศึกษาแล้ว สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ ทรงพระดำริว่า เมืองมลายูเคยเป็นข้าขอบขัณฑสีมาแต่ครั้งกรุงเก่า ครั้นกรุงเก่าเสียแก่พม่าแล้ว พวกเมืองมลายูพากันกระด้างกระเดื่อง เจ้ากรุงธนบุรียังหาได้ปราบปรามหัวเมืองมลายูเรียบร้อยทั่วไป ตั้งแต่ก่อนไม่ และครั้งนี้ได้เสด็จลงไปรบพม่าเข้าศึกแตกฉานไปแล้ว กองทัพกรุงเทพฯ ก็มีกำลังพร้อมกันอยู่ที่เมืองสงขลา สมควรจะไปปราบปรามหัวเมืองมลายู ให้มาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตั้งแต่ก่อน...

ที่มา : พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรวจชำระ และทรงนิพนธ์อธิบาย. พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๕๔.

จดหมายเหตุ

จดหมายเหตุในสมัยรัตนโกสินทร์ มีเป็นจำนวนมาก และมีหลายประเภท เช่น

จดหมายเหตุหอศาสตราคม นับเป็นประเพณีแต่ครั้งโบราณที่ราชสำนักจะมอบหมายให้มหาดเล็กหุ้มแพร ทำหน้าที่จดบันทึก พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ เป็นจดหมายเหตุของหลวง และเก็บรักษาไว้ในหอศาสตราคม

ตัวอย่างข้อความในจดหมายเหตุหอศาสตราคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๐๓ มีความว่า

...วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะแมยังเป็นเอกศก เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ หม่อมราชวงศ์ถนัดศรีนาคนำหนังสืออังกฤษมณฑล ถวายฝากมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เวลาบ่าย ๕ โมงเย็นเสด็จขึ้น...

ที่มา : จดหมายเหตุหอศาสตราคม ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๒.

จดหมายเหตุเสด็จหัวากอ เป็นบันทึกที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ได้เรียบเรียงเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคา ที่หัวากอ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

...พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงคำนวณไว้แต่เมื่อปีชวดจตุศก ว่าในปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐ จะมีสุริยุปราคาจับหมดดวง เมื่อเดือน ๑๐ ขึ้นค่ำ ๑ ซึ่งยากนักที่จะได้เห็นในพระราชอาณาจักร ด้วยวิธีโหราศาสตร์ ได้ทรงสะสมมานาน...

ที่มา : จดหมายเหตุเสด็จหัวากอ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๒.

จดหมายเหตุของ เซอร์ แฮรี ออร์ด เจ้าเมืองสิงคโปร์ เป็นบันทึกของเลขานุการของ เซอร์ แฮรี ออร์ด บันทึกเกี่ยวกับการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ตำบลหัววาฬ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

...ท่านกลาโหม เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ออกมาต้อนรับท่านเจ้าเมืองกับพวกในคณะ ณ ปากทางจะเข้าบริเวณบ้าน และนำเข้าไปในบ้าน จัดหาที่นั่งให้พวกที่มา เลี้ยงน้ำชา และเครื่องดื่ม ท่านเสนาบดีกับผู้ว่าราชการได้สนทนากันอยู่นาน ระหว่างนั้นเตรียมการที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จออกมารับเจ้าเมืองกับพวกที่มาจากเมืองสิงคโปร์...

ที่มา : เรื่อง เซอร์ แฮรี ออร์ด เจ้าเมืองสิงคโปร์ไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามในรัชกาลก่อนที่ตำบลหัววาฬ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๒.

เอกสารต่างชาติ

ในสมัยรัตนโกสินทร์มีชาวต่างชาติ ซึ่งมีทั้งพ่อค้า ทูต หมอสอนศาสนา ทหาร และเจ้าหน้าที่ได้บันทึกเล่าเรื่องเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ เช่น บันทึกของร้อยเอกโซฟ (Le capitaine Seauve) ทหารฝรั่งเศส ในคณะสำรวจปาวี (Mission Pavie) ซึ่งเดินทางมาสำรวจแผนที่เพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างเขตแดนไทยกับกัมพูชา และลาว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ได้เรียบเรียงเรื่องราวที่พบเห็นในเหตุการณ์วิกฤตการณ์ที่ปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ดังตอนหนึ่งว่า

วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) รัฐบาลฝรั่งเศสได้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ของสยามว่า ในเมื่อชาติต่าง ๆ ได้มีการเตรียมพร้อมด้วยการเสริมกองกำลังทางเรือที่กรุงเทพฯ เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาติของตน ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสจึงตัดสินใจส่งเรือรบเข้ามาเพิ่มอีก ๒ ลำ เพื่อมาสมทบกับเรือรบ เลอ ลูเต็ง (Le Lutin) ที่จอดทอดสมอยู่ที่กรุงเทพฯ

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสยามก็ไม่ยินยอมให้เรือรบเหล่านั้นแล่นผ่านปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามา เนื่องจากสยามรู้สึกหวั่นเกรงต่ออาณานิคมของต่างประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย...

ที่มา : สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐. กรมศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๔.

เอกสารราชการ

เอกสารราชการ เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารประเทศที่เจ้าหน้าที่ของรัฐจัดทำขึ้น ซึ่งถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ เอกสารราชการมีหลายประเภท เช่น หนังสือสั่งการ รายงานการประชุม หนังสือโต้ตอบราชการต่าง ๆ ประกาศพระราชบัญญัติ เป็นต้น

ตัวอย่างประกาศพระราชบัญญัติในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังความว่า

ประกาศห้ามมิให้นับอัฐโสฬสลงที่พื้นแข็งๆ

ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะจิดวาศก

ใครจะนับเบี่ยงกะแปะอัฐโสฬสที่ใด ๆ ห้ามอย่าให้เทลงนับที่พื้นปูน พื้นศิลา และพื้นอิฐ กระเบื้องแล กระดานแข็ง ๆ หยาบ ๆ ของจะสึกหรือเสียหายไปเร็ว ให้ปูผ้าหรือเสียมลงก่อน แล้วจึงเทลงนับบนผ้า หรือเสียมทุกแห่งทุกตำบล คนทั้งปวงจะต้องพร้อมใจสวณ เพราะใช้ด้วยกันทุกคนไปนาน ๆ

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีมะจิดวาศก ศักราช ๑๒๒๔ หรือเป็นวันที่ ๔๑๕๒ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ที่มา : ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๔ - ๒๔๑๑. พระนคร กรุณา, พ.ศ. ๒๕๐๔.

หนังสือประวัติศาสตร์ และผลงานการศึกษาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย

ในปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ขยายตัวอย่างกว้างขวาง ทำให้มีผลงานการศึกษาเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ ที่เรียกได้ว่า เป็นหนังสือประวัติศาสตร์จำนวนมาก หนังสือที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานที่มีคุณภาพ เช่น

หนังสือเรื่องการต่างประเทศกับเอกราช และอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงสิ้นสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม) เรียบเรียงโดย ศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี ดูก ซึ่งเป็นผลงานการสืบค้นจากเอกสารชั้นต้น เช่น จดหมายเหตุ เอกสารทางการทูตอังกฤษและฝรั่งเศส สนธิสัญญา และกฎหมายระหว่างประเทศ พระราชพงศาวดาร และหนังสือที่เกี่ยวข้องทั้งงานค้นคว้าของไทยและต่างประเทศ

ตัวอย่างข้อความส่วนหนึ่งในหนังสือ การต่างประเทศกับเอกราช และอธิปไตยของไทย ความว่า

...การที่ประเทศตะวันตกซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) ขอลิทธิสภาพนอกอาณาเขต เพราะเห็นว่ากิจการศาลของไทย พระราชกำหนดต่าง ๆ ตลอดจนบทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวง ซึ่งไทยใช้อยู่ในสมัยนั้นล้าหลัง และทารุณ เช่น ในการพิพากษาคดี ถ้าต้องพิสูจน์ความผิดแล้ว มีวิธีการต่าง ๆ ๗ ประการ เช่น ล้วงตะกั่วสาบาน และลุยไฟ เป็นต้น

ที่มา : ศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี ดูก การต่างประเทศกับเอกราช และอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงสิ้นสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม), พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๔.

หนังสือเรื่อง เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๗๗ เรียบเรียงโดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร เป็นหนังสือที่พิมพ์รวบรวมเอกสารชั้นต้นที่มีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลที่ ๗ โดยไม่ตัดทอน หรือแทรกข้อคิดเห็นส่วนตัว เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ เช่น พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๕ พระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ ๗ รายงานการประชุมพระบรมราชาสภา โดยผู้รวบรวมเอกสารสำคัญได้แนะนำเอกสาร และอธิบายความสำคัญของเอกสารไว้ในความนำด้วย

ตัวอย่างข้อความส่วนหนึ่งในเอกสารเรื่อง ความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ความว่า

...คณะราษฎร เห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิด ตีกว่าความคิดเดียวตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด...

ที่มา : ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (ผู้รวบรวม). เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗ - ๒๔๗๗. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๑๘.

ตัวอย่างการวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์

ย้อนหลังไปอดีตเมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กองทัพเรือญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกในเขตจังหวัดปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ และตำบลบางปู สมุทรปราการ

ส่วนกองทัพบกได้บุกเข้ามาทางจังหวัดพิจิตร สงคราม และพระตะบอง ชายแดนด้านตะวันออกของไทย ในเกือบทุกแห่งที่กองทัพญี่ปุ่นได้เคลื่อนทัพเข้ามา ทหาร ตำรวจ ยุวชนทหารและประชาชนในพื้นที่ได้สู้รบกับทหารอย่างดุเดือด กล้าหาญ และพลีชีพเพื่อชาติหลายร้อยคน เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องสั่งให้ยุติการสู้รบ และยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย

อีก ๓ วันต่อมา รัฐบาลไทยได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น (๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๔) จากนั้นอีก ๑๐ วัน ไทยได้ลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น (๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๔) หลังจากนั้นอีก ๑ เดือน ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ นั่นคือประเทศไทยได้เข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๒๔๘๘) จนกระทั่งสงครามยุติลง ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นสมรภูมิรบ และสามารถหลุดพ้นจากสถานะของประเทศผู้แพ้สงคราม เบื้องหลังของความรอดพ้นนี้สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มบุคคลที่อยู่ทั้งใน และนอกประเทศ ซึ่งถูกเรียกขานการปฏิบัติการว่า “ขบวนการเสรีไทย” ประกอบกับการดำเนินนโยบายทางการทูตของผู้นำทางการเมืองไทย ทำให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราช และอธิปไตยของชาติไว้ได้

สาระสำคัญดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อาจเกิดความสงสัย หรือสนใจอยากสืบค้นเพิ่มเติม เช่น

- ทำไมญี่ปุ่นจึงยกทัพเรือ และทัพบกบุกเข้าดินแดนไทย
- ทำไมรัฐบาลไทยจึงเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา
- ขบวนการเสรีไทย กำเนิดขึ้นอย่างไร และมีบทบาทอย่างไร
- รัฐบาลไทยดำเนินการอย่างไร จึงเป็นผลให้ไทยยังคงรักษาเอกราช และอธิปไตยของชาติไว้ได้
- ประเทศไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นอย่างไร

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วงสมัยที่ประเทศไทยเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีเป็นจำนวนมาก ทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง เนื่องจากมีผู้เกี่ยวข้อง มีผู้รู้เห็น หรือมีส่วนร่วมกับเหตุการณ์ ได้บันทึกบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มคน รวมทั้งมีผลงานการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ และผู้สนใจสืบค้นอดีตเป็นจำนวนมาก

หลักฐานที่สำคัญ เช่น หนังสือประวัติศาสตร์ ๒ เล่ม ที่เขียนโดยศาสตราจารย์ ดร.ดิเรก ชัยนาม ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศในขณะนั้น ได้แก่เรื่อง**ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ** และเรื่อง**ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒** ได้เขียนเล่าข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

...ในค่ำวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ. ๑๙๔๑) เวลาประมาณย่ำค่ำกว่า เซอร์โจชยา ครอสบี้ อัครราชทูตอังกฤษ ได้มาหาข้าพเจ้าที่บ้านซอยสันติสุข พระโขนง และเล่าให้ฟังว่า ทูตได้รับข่าวว่า เครื่องบินตรวจการณ์อังกฤษ ซึ่งบินตรวจเห็นมีกองเรือรบญี่ปุ่นมาจากแหลมญวน และกำลังอยู่ในบริเวณใกล้อ่าวไทย...

ที่มา : ดิเรก ชัยนาม. ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒. พระนคร : แพร่พิทยา, พ.ศ. ๒๕๑๐.

บันทึกการประชุมคณะรัฐมนตรี ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งรวบรวม โดยสำนักพิมพ์ จีวรวรรณสุนทรณ์ ในหนังสือเรื่อง คำให้การต่อศาลอาชญากรรมสงคราม ของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า อาทิตยทิพอาภา (ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์) และนายทวี บุญยเกตุ (อดีตนายกรัฐมนตรี) ดังความตอนหนึ่งว่า

...เริ่มประชุมเวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น. (วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔) พล.ต.อดุล อดุลเดชจรัส : นายกรัฐมนตรียังไม่กลับ แต่ได้โทรเลขให้กลับโดยด่วน และได้สั่งให้นายนาวา อากาศเอก ขุนรณ นภาภาศ นำเครื่องบินไปรับแล้ว เรื่องที่จะต้องแจ้งให้ที่ประชุมทราบ ก็คือ ผู้แทนรัฐบาลญี่ปุ่น มีเอกอัครราชทูต ทหารพร้อมทั้ง Staff ได้มายื่นบันทึกต่อรัฐบาลขอเดินทัพผ่าน ประเทศไทยเพื่อไปโจมตีอังกฤษ และเขาแจ้งว่าญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว และเขาจะเข้าโจมตีพร้อมๆ กัน ขออย่าให้ไทยขัดขวาง โดยเขารับรองว่าจะไม่มาทำลาย อธิปไตยของไทย นอกไปจากขอผ่านท่ากรุงเทพฯ และเมืองบางเมืองที่จำเป็นในทางทหาร เท่านั้น...

ที่มา : จีวรวรรณสุนทรณ์. ผู้รวบรวม, คำให้การต่อศาลอาชญากรรมสงครามของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอาทิตยทิพอาภา (ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์) และนายทวี บุญยเกตุ (อดีตนายกรัฐมนตรี), กรุงเทพฯ, ๒๕๒๖. (โครงการหนังสือประวัติศาสตร์การเมือง สำนักพิมพ์ จีวรวรรณสุนทรณ์)

เอกสารจากชาวต่างชาติ ที่สำคัญ เช่น บันทึกของเซอร์แอนดรูว์ กิลคริสต์ (Sir Andrew Gilchrist) ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการโทในสถานทูตอังกฤษประจำประเทศไทย และอยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้น ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ญี่ปุ่นบุกไทยว่า

...การพรั้มโฆษณาให้ต่อต้านการรุกรานอย่างครึกโครม แล้วก็ยอมฟังไปในวาระแรกอย่างนั้น (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ได้นำความเสื่อมเสียมาให้แก่ประชาชนที่ภาคภูมิใจ และมีความรู้สึกอ่อนไหว เขาทำให้คนไทยโกรธ และรู้สึกละอายใจในประเทศของตน...

ที่มา : เซอร์แอนดรูว์ กิลคริสต์. **เสรีไทยจากอังกฤษ**. แปลโดย ดุสิต บุญธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สันติภาพ, พ.ศ. ๒๕๒๗.

หนังสือประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยสมาชิกของขบวนการเสรีไทย และองค์การต่อต้านญี่ปุ่น

เช่น นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะเกิดเหตุการณ์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้คัดค้านการเข้าร่วมเป็นภาคีกับญี่ปุ่น ทำให้พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี ไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งต่อมาได้เป็นหัวหน้าองค์การต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศไทย ได้เขียนหนังสือเรื่อง **เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย** ดังความตอนหนึ่งว่า

...โดยเนื้อแท้แล้วไม่มีการระดม จึงช่วยให้ข้าพเจ้ามีเวลาที่จะจัดขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นเป็นการลับ แม้ว่าข้าพเจ้าจะรู้สึกถูกบังคับก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยอมเพราะคิดว่าตำแหน่งใหม่นี้จะทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ข้าพเจ้าจึงอาศัยมหาวิทยาลัยฯ เป็นที่ตั้งกองบัญชาการต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งต่อมาได้ร่วมเป็นขบวนการเดียวกันกับเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา และในอังกฤษ ใช้ชื่อว่า “ขบวนการเสรีไทย”...

ที่มา : ปรีดี พนมยงค์. **เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย**. กรุงเทพฯ, สันติธรรม, พ.ศ. ๒๕๑๗.

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี. ซี. ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อได้รับโทรเลขแจ้งเป็นทางการว่าได้ยอมแพ้ญี่ปุ่นแล้ว ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมชได้ประชุมเจ้าหน้าที่สถานทูต ประกาศไม่ยอมรับนโยบายของรัฐบาลไทย ได้เขียนหนังสือเรื่อง **ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง** เล่าเรื่องการดำเนินงานไว้ตอนหนึ่งว่า

...หากอยู่เฉยๆ ไม่ช่วยเหลือเขาประการใดก็จะหวังให้เขาช่วยเราในงานกอบกู้เอกราชของชาติไม่ได้ด้วยตัวเอง ด้วยเหตุนี้จึงได้วางแผนดำเนินงานไว้ ๓ ประการเป็นสำคัญ ประการแรกเป็นงานด้านโฆษณาเผยแพร่เพื่อให้เขารู้จัก และมีกำลังใจช่วยเหลือเมืองไทย ประการที่สองเป็นงานอาสาสมัครเพื่อช่วยงานของเขาในทางการทหาร ประการที่สาม และสำคัญที่สุดที่ได้วางแผนการไว้แต่ต้น คือการชักชวนให้คนไทยดำเนินการต่อต้านเป็นปฏิกิริยาต่อญี่ปุ่นขึ้นภายในประเทศ...

ที่มา : ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. **ชุมนุมวรรณคดีทางการเมือง**. พระนคร, โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช. พ.ศ. ๒๕๑๑.

นอกจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ยังมีหลักฐานอีกหลายประเภท เช่น ภาพถ่าย ข้าวจากหนังสือพิมพ์ บุคคลที่เกี่ยวข้อง สถานที่ที่เกี่ยวข้อง และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

ประเด็นศึกษา : การเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น และประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา

ในช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบายเป็นกลางอย่างเคร่งครัด แต่ต่อมาญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการแผ่ขยายอิทธิพลในเอเชีย รวมทั้งการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชีย และมีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทไทยกับฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๘๓) ทำให้ไทยได้รับดินแดนบางส่วนในลาวและเขมรคืนมา ซึ่งเป็นผลให้ไทยกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ปัจจุบันดังกล่าวเป็นผลให้รัฐบาลไทยโดยเฉพาะ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของไทยซึ่งมีความชื่นชมญี่ปุ่นอยู่แล้ว ทั้งนโยบายของญี่ปุ่นยังสอดคล้องกับนโยบายสร้างชาติ และแนวคิดเรื่องชาตินิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นประสบชัยชนะทางทหาร เช่น ยึดเกาะกวม (๑๓ ธันวาคม ๒๔๘๔) ยึดฟิลิปปินส์ (๒๕ ธันวาคม ๒๔๘๔) ยึดฮ่องกง (๑๑ มกราคม ๒๔๘๕) ประกอบกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ไทยได้ ทำให้รัฐบาลไทยประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น และประกาศสงครามกับอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ ซึ่งเป็นผลทำให้ประเทศไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพล และการยึดครองของญี่ปุ่น และต้องเผชิญกับการโจมตีจากฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับคนไทยทั้งภายใน และภายนอกประเทศ ซึ่งต่อมาได้รวมตัวเป็นขบวนการเสรีไทยขึ้น

การใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ศึกษาเรื่องราวของครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น

วิธีการทางประวัติศาสตร์ นอกจากจะใช้ในการสืบค้นเหตุการณ์สำคัญของประเทศชาติแล้ว เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสืบค้นเรื่องราวที่น่าสนใจ โดยเฉพาะเรื่องใกล้ตัวของเราเอง ทั้งเรื่องของครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องเล็ก ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมากในสังคมไทย แต่ความรู้ที่สืบค้นได้จะมีความหมายยิ่งใหญ่ต่อกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องนั้น เช่น อาจทำให้เกิดการทวนระลึกถึงพลังของการร่วมมือร่วมใจกันในครอบครัวหรือในชุมชน ภูมิปัญญาของท้องถิ่น วิถีกรรมของบรรพบุรุษ อันจะส่งผลให้เกิดความรัก ความภูมิใจ ในอัตลักษณ์ของตน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และมั่นคงในอนาคต

สิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น เช่น อาวุธ เครื่องมือเครื่องใช้ของผู้คนในสมัยโบราณ เอกสารทางราชการของครอบครัว เรื่องเล่าหรือตำนานของชุมชน ร่องรอยสิ่งก่อสร้างในท้องถิ่น จะทำให้เกิดการตั้งประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวนั้น ๆ เช่น สิ่งนั้นคืออะไร ใครเป็นผู้ใช้ หรือใครสร้างขึ้น สำคัญอย่างไร

ซึ่งคำถามประเภท ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ ทำไม และอย่างไร จะนำไปสู่วิธีการที่จะหาคำตอบหรือแหล่งข้อมูลที่จะสืบค้นต่อไป ซึ่งจะประกอบด้วยแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคล (ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่องนั้น) แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร เช่น จดหมาย หนังสือ ภาพบ้านเมือง การแต่งตัวของผู้คน แผนที่เมือง แหล่งข้อมูลที่เป็นวัตถุ หรือสิ่งก่อสร้าง ศิลปกรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษา เช่น

หากจะศึกษาเรื่องประเพณีการแห่เทียนในชุมชน จำเป็นที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมในวันเข้าพรรษา วิธีการทำเทียน ซึ่งจะเป็นพื้นฐานความรู้ประกอบความรู้ของชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้วย

หนึ่งในปัจจุบันข้อมูลส่วนใหญ่ เราสามารถใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการสืบค้น แต่ผู้ใช้อต้องระมัดระวังด้วยว่า ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ได้จากเว็บไซต์เป็นข้อมูลที่รวบรวม หรือตัดต่อมาจากข้อมูลอื่น ๆ จึงจำเป็นต้องเลือกใช้เว็บไซต์ที่มีการอ้างอิงที่มาของแหล่งข้อมูล และควรตรวจสอบกับแหล่งข้อมูลชั้นต้นด้วย

จะเห็นว่าขั้นตอนการวิเคราะห์ ตรวจสอบ และประเมินข้อมูลหลักฐานจะช่วยทำให้เราได้ความจริงจากข้อมูลที่รวบรวมได้ ซึ่งเราต้องจัดบันทึกข้อมูลจากหลักฐานแต่ละชั้นอย่างเป็นระบบ เช่น ที่มาของข้อมูล ช่วงเวลาที่เก็บข้อมูล รายละเอียดของข้อมูลแยกเป็นประเด็นศึกษาซึ่งบางครั้งเราใช้การบันทึกรายละเอียดของเหตุการณ์ตามลำดับเวลา (time - line) จากหลักฐานแต่ละชั้น เพื่อตรวจสอบข้อมูลกับหลักฐานชั้นอื่น ๆ ว่ามีความคลาดเคลื่อนกันหรือไม่ บางครั้งเราก็ต้องย้อนกลับไปศึกษาหลักฐานเดิมหรือหาหลักฐานใหม่เพิ่มเติม ถ้าเรื่องราวที่ค้นพบได้ยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจเรื่องที่ศึกษา

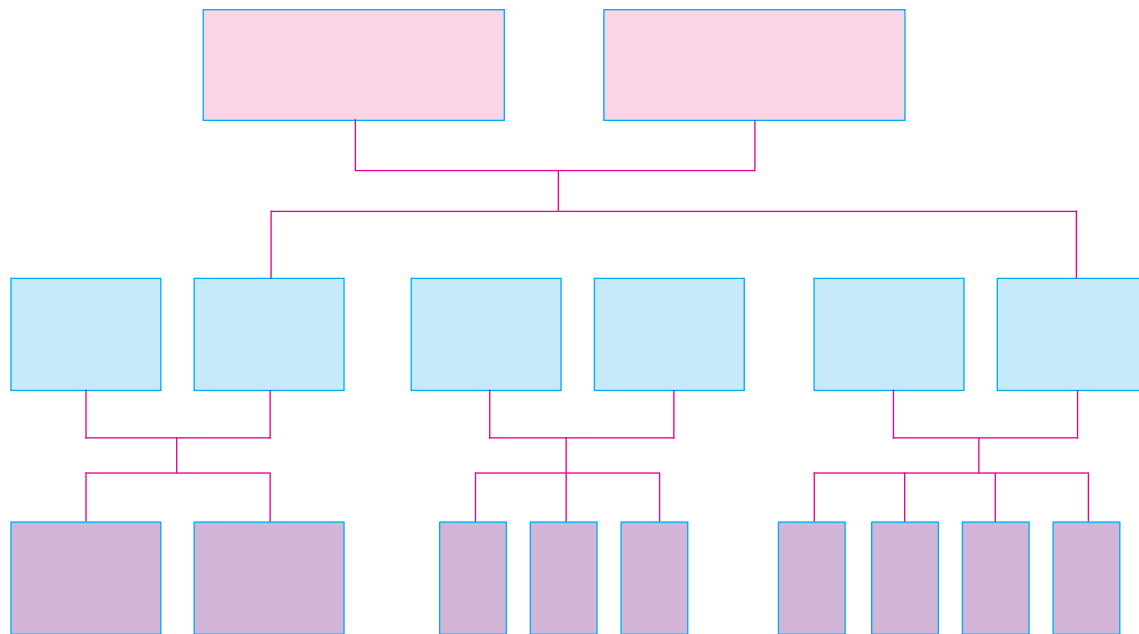
ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และตรวจสอบประเมินข้อมูลนี้ต้องใช้ความพยายาม ความตั้งใจ รวมทั้งทักษะพื้นฐานจำเป็นในการคิดวิเคราะห์ เช่น ความเข้าใจในสำนวนภาษา ความละเอียดรอบคอบในการพิจารณาข้อมูลอันเป็นทักษะที่จำเป็นในการสืบค้นเรื่องราวในสังคมมนุษย์ และถือเป็นลักษณะเฉพาะของการศึกษาประวัติศาสตร์ เพราะข้อมูลจากหลักฐานประเภทต่าง ๆ จะให้ข้อเท็จจริงที่เป็นได้ทั้งข้อเท็จ และข้อจริง

หลังจากที่ได้วิเคราะห์ตรวจสอบหลักฐานแต่ละชั้นแล้ว จึงเป็นขั้นตอนประมวลความรู้จากหลักฐานทุกชั้นเข้าด้วยกัน และสังเคราะห์ข้อเท็จจริงทั้งหมด เพื่ออธิบายเรื่องราวที่ต้องการสืบค้นว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดคืออะไร เรื่องราวนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และผลของเรื่องราวนั้นเป็นอย่างไร ขั้นตอนนี้จำเป็นต้องอาศัยการตีความ หรือความพยายามที่จะอธิบายเรื่องราวตามข้อเท็จจริงที่ค้นพบจากหลักฐานประเภทต่าง ๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งบางครั้งต้องมีการสันนิษฐาน รวมทั้งความคิดเห็นของผู้ศึกษาประกอบด้วย

การนำเสนอความรู้ที่ค้นพบ นับเป็นความรู้ใหม่ที่มีความหมายของผู้ศึกษาโดยเฉพาะการค้นพบเรื่องราวของครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่นที่ไม่เคยรู้ หรือไม่เคยสนใจมาก่อน

ตัวอย่างการสืบค้นเรื่องราวของครอบครัว เช่น การสืบค้นประวัติความเป็นมาของครอบครัวตนเอง ด้วยการสอบถามญาติพี่น้อง และศึกษาเอกสารความเป็นมาของครอบครัว เช่น โฉนดที่ดิน การพระราชทานนามสกุล และทำการวิเคราะห์ตรวจสอบข้อมูลด้วยการทำโครงสร้างของครอบครัวที่ระบุ ชื่อ อาชีพ ภูมิลำเนา พร้อมบันทึกรายละเอียดข้อมูลตามลำดับเหตุการณ์

ตัวอย่างแผนผังแสดงโครงสร้างครอบครัว

ตัวอย่างความรู้ที่ค้นพบของครอบครัวหนึ่งคือ

ต้นตระกูลของครอบครัวเป็นคนจีนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองกวางตุ้งมาถึงประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และสร้างรากฐานของครอบครัวโดยเริ่มเป็นกรรมกรแบกข้าวสาร จนสามารถเป็นเจ้าของโรงสีข้าว ต่อมาจึงได้แต่งงานกับลูกสาวของคหบดีชาวมอญที่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดปทุมธานี และเนื่องจากเป็นผู้เห็นการณ์ไกล จึงส่งลูกหลานให้รับการศึกษาเป็นผลให้สมาชิกในตระกูลนี้ หลายคนเป็นนายแพทย์ นายทหาร และข้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ สืบต่อถึงปัจจุบัน

ความรู้ที่ค้นพบดังกล่าวนี้สร้างความภูมิใจให้สมาชิกในครอบครัวทุกคน และตั้งมั่นที่จะพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาสังคม และชาติบ้านเมืองต่อไป

กิจกรรมเสนอแนะ

๑. ให้นักเรียนสืบค้นเรื่องราวของครอบครัวตนเองด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ แล้วเลือกวิธีนำเสนอผลการศึกษาที่น่าสนใจ และนำเสนอ

๒. ให้นักเรียนสืบค้นแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สมัยรัตนโกสินทร์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง

๓. แบ่งกลุ่มให้นักเรียนอ่านเอกสารที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ประเภทต่าง ๆ เช่น ตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารทางราชการ และสรุปประเด็นสำคัญของเอกสารที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นพร้อมวิเคราะห์ว่าเป็นหลักฐานประเภทใด น่าเชื่อถือหรือไม่ เพราะเหตุใด

๔. แบ่งกลุ่มให้นักเรียนศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นที่นักเรียนสนใจตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยระบุหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นำมาใช้ แล้วนำเสนอความรู้ใหม่ที่ค้นพบ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อน ๆ

คำถามท้ายบท

๑. บุคคลท่านใดที่ได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย และเพราะเหตุใด
๒. วิธีการทางประวัติศาสตร์ คืออะไร มีขั้นตอนใดบ้าง มีคุณค่าต่อการศึกษาเหตุการณ์อย่างไร จงอธิบาย
๓. นักเรียนควรปฏิบัติอย่างไร หากต้องการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ว่ามีความถูกต้อง น่าเชื่อถือเพียงใด
๔. วิธีการทางประวัติศาสตร์สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณค่าได้หรือไม่อย่างไร จงอธิบาย
๕. การเรียงลำดับเหตุการณ์ตามลำดับเวลา (time line) มีประโยชน์อย่างไรต่อการสืบค้นอดีตของชุมชน